

Estudis històrics i rehabilitació

Reflexions a l'entorn dels estudis previs al projecte de rehabilitació

EL PASSEIG DE LA MURALLA DE MAR DE BARCELONA, FOTOGRAFIADA PER MARTÍ I EDITADA EL 1874 EN EL ÀLBUM *BELLEZAS DE BARCELONA*. COL·LECCIÓ PARTICULAR

Montserrat Villaverde

Àqaba. Documentació històrica
aqaba@aqababcn.net

Actualment ningú qüestiona que un projecte de rehabilitació comporta un complex procés previ en el qual es realitzen diferents estudis especialitzats. Però, de la mateixa manera que una encertada diagnosi permet una actuació reeixida, altres estudis, tant o més necessaris, encara es releguen i s'obvien. Aquesta circumstància anòmla –per dir-li d'alguna manera–, va en detriment de la qualitat global del projecte. Intervenir en un espai públic o en un edifici, del qual desconexem la seva formació, trajectòria, usos... en

definitiva la seva història; comporta la mutilació del seu procés natural de continuïtat. Els estudis històrics aporten el coneixement necessari sobre el conjunt patrimonial en el qual s'ha d'intervenir i recolzen analíticament qualsevol procés, donant com a resultat la continuïtat lògica a un patrimoni viu¹.

Si féssim un breu recorregut per les publicacions nacionals i internacionals de les darreres dues dècades entorn als projectes de rehabilitació i a visions crítiques sobre els seus resultats, ens sorprendria que de forma reiterada preocupi l'estandardització en les actuacions i, per tant, en els resultats, donant l'esquena absolutament a totes aquelles especi-

ficitats geogràfiques, tècniques i culturals. Tots coneixem nuclis rurals transformats en *reductes de tipisme* que recorren una àmplia zona geogràfica o centres històrics que intenten potenciar els seus valors patrimonials, mitjançant rehabilitacions que neguen el mestissatge i la vocació d'individualitat lligada a la pròpia història. Els estudis històrics poden solucionar aquests *problemes*? I és clar que no! El que aporten aquests estudis és el coneixement històric suficient sobre l'espai urbà o l'edifici en el qual es vol intervenir i aquest coneixement permet actuar des de la responsabilitat, recolzant l'adopció de criteris prioritaris i més pertinents².

Objectius dels estudis històrics

La pròpia naturalesa del patrimoni arquitectònic, tant del monumental com del domèstic, porta de forma natural a l'estudi de tots els seus elements des d'una perspectiva eminentment formal, funcional i constructiva. Però la Història, com a disciplina, ens facilita un mètode propi de coneixement. L'objectiu bàsic de l'estudi històric és l'aportació i gestió de tots aquells documents que facilitin la comprensió de processos únics i irrepetibles que conformen el patrimoni de forma individual i singularitzen el resultat en cadascuna de les finques, i alhora gestiona i avalua aquesta documentació en relació al context que la va veure néixer.

Si donem una ràpida ullada a qualsevol carrer Major dels nuclis urbans el que primer ens atraurà és la visió unitària del conjunt que en definitiva és el resultat del metacontext; però si aquesta aproximació la fem de forma individualitzada podem valorar les diferències entre cadascuna de les finques i el que intrínsecament ens explicarà és l'endocontext. El metacontext és materialitza a través de les ordenances d'edificació, de compartir un mateix moment històric i una cultura, i esdevé la clau per entendre perquè en un carrer o, fins i tot, en un barri unes cases s'assemblen a les altres; en canvi, l'endocontext potencia, ens explica el que les diferencia, ja sigui a través dels acabats, de l'ornamentació o de tots aquells elements que la singularitzen respecte a les finques veïnes³.

Un dels exemples clau de l'aportació al projecte de rehabilitació d'un estudi històric i que mostra clarament aquests conceptes relacionats amb el context, el podem veure a la Plaça de Sant Josep de Barcelona, actual plaça del Mercat de la Boqueria⁴. Qualsevol que hagi visitat, passejat o comprat en aquest mercat, s'haurà adonat de la unitat compositiva de les façanes de les finques amb façana a la plaça, a la Rambla, i a la resta de carrers que conformen aquest espai. La plaça la circumda un pòrtic configurat amb columnes jòniques que sostenen un pronunciat arquitrav. Aparentment les finques mostren unitat, regularitat i homogeneïtat, que historiogràficament s'ha atribuït al rigor amb que va aplicar-se el neoclassicisme en algunes actuacions urbanes a Barcelona. I certament, els expedients administratius referents a la construcció de la plaça ens van permetre constatar que el 1846 l'Ajuntament aprovà el disseny definitiu dels edificis amb la voluntat d'aportar una unitat compositiva i rigor en el conjunt. Volumetries, alçades, materials de construcció, disposició de les obertures..., foren regulades i establertes a través d'un model realitzat per la secció urbana de l'Ajuntament de Barcelona. Aquestes normes formarien part del metacontext i ens explicarien perquè el conjunt de finques mantenen aquesta unitat.

Però l'estudi històric va aportar en aquest cas, quelcom més important, i és la constatació de que cadascuna de les finques, a través dels diferents acabats dels paraments (elements no regulats des de l'Ajuntament) va individualitzar i fomentar la diferenciació entre elles. I aquestes factors, intrínsecs a la història de cada finca, formen part del concepte d'endocontext. En aquests moments, si un passeja per la Rambla, a l'alçada de

ELS QUARTERONS D'EN GARRIGA I ROCA, SEGUEIXEN SENT DOCUMENTS IMPRESCINDIBLES EN L'ESTUDI DE LA CIUTAT DE BARCELONA. LA PRECISIÓ EN CADASCUNA DE LES PARCEL·LES AIXÍ COM EN EL DISSENY ACURAT DELS JARDINS EL FAN UN DOCUMENT EXCEPCIONAL. 1856.AHCB

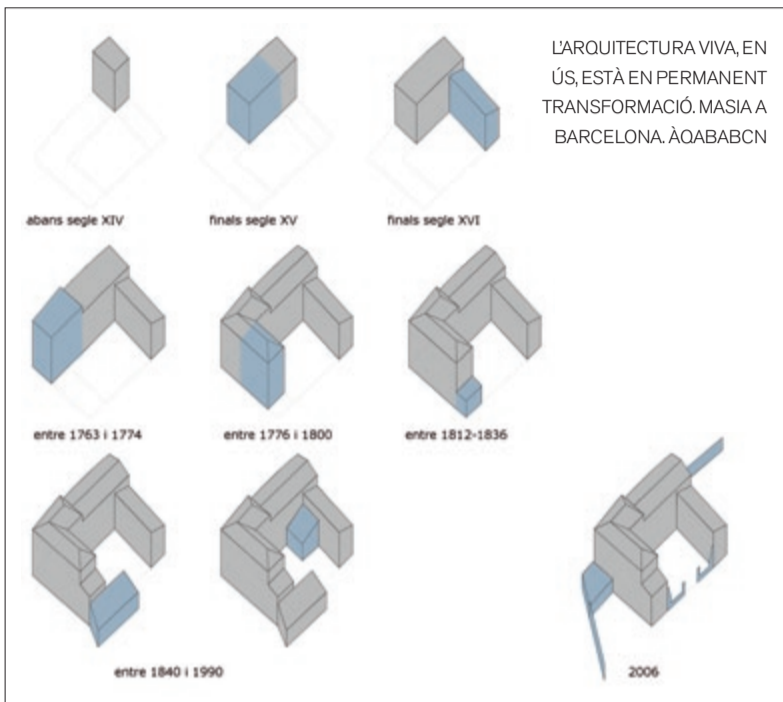
la Plaça, veurà dues finques amb uns acabats absolutament diferents a les altres finques de la plaça. Aquests acabats retornen la concepció neoclàssica real de la Barcelona vuitcentista, fugint d'estereotips creats al llarg dels anys, en els quals s'havia optat per unificar el conjunt i realitzant un *fals històric*.

La importància de la documentació i la seva gestió

Els documents són la part essencial d'un estudi històric. Document és el propi edifici o l'àmbit urbà que s'ha d'estudiar; els indrets de la pròpia experiència. Però en el sentit més estricte, els documents utilitzats en els estudis històrics són de tipologia àmplia i variable, depenent bàsicament del moment cronològic que ens interressi documentar⁵. Registres cadastrals, d'hisenda, autoritzacions

ELS DIFERENTS USOS I TIPOLOGIES D'ESPACIS FACILITEN EL CONEIXEMENT DE LES ESTRUCTURES. HOSPITAL DE CLERGUES DE SANT SEVER. ÀQABABCN

administratives, fotografies, gravats, protocols notarial, projectes constructius, aixecaments planimètrics, aporten informació directa o indirecta per al coneixement i la realització de l'estudi històric. Pocs documents tenen un valor *per se* i són absolutament útils en quan es posen en relació i correspondència i es contextualitzen. El patrimoni arquitectònic i urbà és un document a l'igual que un protocol notarial i és la capacitat de fer-ne lectures globals i paral·leles el que permet que aquests estudis tinguin una utilitat pràctica en el projecte de rehabilitació.

En el cas abans esmentat, del mercat de Sant Josep, la recerca i consulta de projectes d'obres originals, documents administratius, protocols notarial i fotografies ens van permetre conèixer, amb força exactitud, les característiques del conjunt i de les finques. Però la realització de cales en les façanes va facilitar fer-ne una lectura del conjunt i el més important, aportar els elements bàsics per a la seva restauració.

Reflexions

Per molts tècnics, els estudis històrics encara són documents críptics, que en el millor dels casos, permeten aconseguir amb la normativa vigent entorn a barris o finques catalogades. Un cop realitzat l'estudi, el projecte tira endavant i s'executa al marge de la seva història. L'estudi històric explica el passat però amb la finalitat d'aportar els coneixements essencials per actuar en un edifici que forma part del nostre present i futur. L'estudi històric és una eina valuosa que ens explica la configuració del patrimoni, al llarg de la seva vida, permet des del coneixement projectar rehabilitacions consensuades cap al futur. ■

TRAC

Rehabilitació d'edificis
www.tracnet.com

NOTES

- 1 El Mètode creat per RehabiMed és un exemple clau per entendre la complexitat dels estudis previs a la rehabilitació. Es pot consultar i descarregar de franc al web de RehabiMed: www.rehabimed.net
- 2 Són quasi bé inexistent les publicacions monogràfiques entorn a la metodologia d'un estudi històric i és per aquesta raó que cal destacar l'esforç fet per Myriam Provence en el seu estudi *Retracer l'histoire d'une maison*; publicat el 2004 per Éditions Autrement.
- 3 Aquests conceptes estan desenvolupats en l'article «Arquitectura tradicional mediterrània: Estudis històrics» de Jordi ORTEGA i Montserrat VILLAYERDE, publicat per la *Revista de Catalunya*, número 218
- 4 Vegeu: Jordi ORTEGA i Montserrat VILLAYERDE "La formació de la plaça de Sant Josep de Barcelona" dins *Revista de Catalunya*, número 221; pàg. 31-55
- 5 Un clàssic per a conèixer els arxius amb documentació relacionada amb el patrimoni arquitectònic és el llibre de Xavier TARRAU-BELLA, *Urbanisme, arquitectura i construcció a Catalunya: guia d'arxius i de fonts documentals*; Publicat per CAATB el 1993

LA LECTURA SIMBÒLICA DE MOLTS ELEMENTS DELS EDIFICIS TAMBÉ ÉS OBJECTE D'ESTUDI. ARDEZ (SUÏSSA)

L'EDIFICI ÉS *PER SE* UN DOCUMENT ÚNIC QUE CAL LLEGIR I INTERPRETAR DE FORMA CONTEXTUALITZADA. BOLZANO (ITÀLIA)

ELS ESTUDIS HISTÒRICS TAMBÉ VERSEN SOBRE LA CONTEMPORANEÏTAT I LES CONCRECIÓNS EFÍMERES. BARCELONA